

<https://doi.org/10.15407/uhj2024.03.160>
УДК 930.1:(438)(П. Скоропадський)

Владислав ВЕРСТЮК

доктор історичних наук, професор,
завідувач відділу історії Української революції 1917—1921 рр.,
Інститут історії України НАН України (Київ, Україна)
vverst@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-6023-0471>

ГЕТЬМАН П. СКОРОПАДСЬКИЙ І ГЕТЬМАНСЬКА ДЕРЖАВА В ПОЛЬСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Мета полягає у спробі показати, як у сучасній польській історіографії представлено перебіг Української революції 1917—1921 рр., що у часі збіглося зі становленням II Речіпосполитої. Доля обох народів у ті часи склалася по-різному. Польський погляд на українські події дає додаткові можливості й аргументи в пошуках відповіді на питання про поразку українського державотворення. **Методологічною основою** є принципи історизму, використання загальнонаукових і спеціально-історичних методів дослідження, зокрема структурно-функціонального, системного аналізу історіографічних фактів, порівняльно-історичного. **Наукова новизна** полягає у запровадженні до українського історіографічного дискурсу оригінальної і змістовної монографічної праці польського історика В. Менджецького, яка досі малознана у середовищі вітчизняних дослідників. Фахівець пропонує розглядати українські події у широкому контексті Першої світової війни, німецької військової присутності в Україні. **Висновки.** Книжка В. Менджецького побудована на ретельному і всебічному вивченні як українських, так і німецьких джерел, із залученням широкого історіографічного кола праць, що дало можливість досліднику провести глибокий об'єктивний аналіз подій і дійти ряду критичних висновків, які розглянуто у статті.

Ключові слова: П. Скоропадський, Українська Держава, Українська Центральна Рада, німецька військова інтервенція, польська історіографія, В. Менджецький.

Цитування: Верстюк В. Гетьман П. Скоропадський і гетьманська держава в польській історіографії. *Український історичний журнал*. 2024. № 3 (576). С. 160—186. <https://doi.org/10.15407/uhj2024.03.160>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Українська революція 1917—1921 рр. у польській історичній літературі

Чи варто стверджувати, що українська тематика обійдена увагою польської історіографії? Але можна помітити певні особливості, які характеризують її дискурс. Насамперед польських істориків цікавлять українські теми, безпосередньо пов'язані з історією Польщі, з польськими інтересами, скажімо, українсько-польська війна 1919 р. По-друге, довгий час польська історіографія більше цікавилася Росією, Радянським Союзом, що теж витісняло українську історію на узбіччя. Напевно, найкраще це можна спостерігати на прикладі Української революції 1917—1921 рр. Як стверджує один із провідних істориків Польщі, «принципова більшість праць польських істориків останніх двадцяти років, що бодай якось стосується теми Української революції, робить це на маргінесах і в тісному зв'язку з історією Польщі у вузькому розумінні» [1, С. 326].

Українсько-польська війна за Східну Галичину має сотні прочитань і, зрозуміло, бачиться вона через польську оптику. Досить розроблені теми союзу Пілсудський — Петлюра, становища української еміграції в повоєнній Польщі [2]. Що ж стосується перших двох років революції, де польський слід майже не простежувався, то годі тут шукати широких досліджень. Є кілька популярних історій України ХХ ст., в яких стисло подаються події її початку [3—5 та ін.]. Щоб було зрозуміло, наскільки лапідарно і стисло розглядаються події Української революції, відзначу, що у книжці Т. Ольшанського їх подано в розділі «Між Росією червоною та білою». Очевидно, є потреба окремо поговорити про цю тему в польській історичній літературі.

Минулого року у продажу з'явилася праця історика, журналіста, дослідника лівих рухів З. Ковалевського «Українські революції» [6]. З огляду на зацікавлення автора, головну увагу приділено боротьбистам, а також спробам більшовиків опанувати Україну (які він оцінює досить критично). Від революції 1917—1921 рр. перекидається місток у сучасність. Утім заявлена нами тема у книжці оговорена лише кількома реченнями. Констатується, що гетьманська влада з класового погляду могла легко асоціюватися з реставрацією передреволюційного устрою. Вона так далася взнаки більшості суспільства, особливо селянству, що створила дуже сприятливі умови для наростання лівих настроїв і сприяла більшовикам, котрі, на думку З. Ковалевського, не тільки не використали самоорганізацію повстанства, а навіть гальмували її. Очільниками руху стали українські ліві діячі, які сформували Директорію й організували повстання [6, С. 146].

Якщо повернутися до розмови про гетьманат, то в польській історіографії можна знайти лише його стислі характеристики. Як це зроблено, наприклад, у книжці З. Ковалевського. Або, скажімо, в «Історії України» В. Серчика, написаній ще за часів ПНР, знаходимо оцінки, знайомі нам з радянської історіографії. Так, автор пише, що хліборобський з'їзд, який знаходився під охороною німецьких військ, проголосив П. Скоропадського гетьманом, а він сам себе єдиновладним правителем («jedynowładca»). Із перших днів нового режиму було

повернуто старі дореволюційні порядки, відновлено приватну власність, подовжено робочий день, призначено прем'єр-міністром великого землевласника, змінено структуру місцевої влади. Прерогативи губернських і повітових старост не відрізнялися від компетенцій царських урядовців. Україна стала притулком для контрреволюційних сил, які перебравалися на її територію з радянської Росії. На відміну від З. Ковалевського, В. Серчик із пієтетом відгукувався про більшовиків, які пішли в підпілля й готували повстання [7, С. 352].

Загальну характеристику гетьманського режиму знаходимо й у широковідомій в Україні монографії Я.Я. Бруського «Петлюрівці». Праця була написана наприкінці 1990-х рр., її головна тема — це уряд УНР у вигнанні. На відміну від книжки В. Серчика, студія Я.Я. Бруського має принципово іншу методологію. На перший план виводиться не «класова боротьба», а національний рух. Автор відштовхується від початку Першої світової війни, стану національної зрілості українців, вибуху революції. В першому розділі є невеликий підрозділ «Центральні держави щодо України. Гетьманат Павла Скоропадського» («Mocarstwa centralne wobec Ukrainy. Hetmanat Pawła Skoropadskiego») [2, С. 41—51], де стисло, але змістовно схарактеризовано велику кількість важливих для розкриття теми проблем, у тому числі традиційна політика Німеччини щодо України як інструменту ослаблення Росії, зростання ролі України як можливого союзника як Антанти, так і Четверного союзу після падіння Тимчасового уряду, початок та розвиток переговорів у Бресті, підписання мирного договору, який для Центральних держав був «хлібним», а для УНР — життєво необхідним у боротьбі з більшовизмом та ін. [2, С. 44]. А далі — весь ланцюжок причинно-наслідкових зв'язків, який призвів до державного перевороту 29 квітня 1918 р. Для Я.Я. Бруського безсумнівно, що його організаторами були німці — саме вони зупинили вибір на П. Скоропадському як альтернативі Центральної Ради. На думку автора, переворот перервав тяглість української державності, адже проголошена гетьманом Українська Держава спиралася на російське законодавство, а її очільник отримав диктаторські повноваження, сконцентрувавши у своїх руках керівництво законодавчою й виконавчою владою.

Я.Я. Бруський звертає увагу на різні, часто протилежні оцінки, що їх отримало семимісячне гетьманське врядування в історіографії¹, але залишається загалом над цією історіографічною дискусією. Та все ж одне з його спостережень варто навести: «Не викликає сумніву сильна залежність Скоропадського від німців, хоча твердження, що він був просто маріонеткою в німецьких руках, слід уважати перебільшеним». З іншого боку, історик ставить під сумнів заяви апологетів про гетьмана як речника незалежності України у часи правління. Таким він став уже в еміграції, зазнавши впливу свого оточення, насамперед В. Липинського [2, С. 49].

¹ У шереху праць, які називає Я.Я. Бруський, немає жодної польської автора. Це ще раз переконує у відсутності великого інтересу до теми серед польських істориків.

«Німецька військова інтервенція в Україні 1918 року»

Майже одночасно з монографією Я.Я. Бруського в Польщі з'явилася інша історична праця, в якій широко та глибоко розкривається історія гетьманату. Йдеться про книжку В. Менджецького [8]. Написана й видана понад два десятиліття тому, вона досі не втратила свого наукового значення. В монографії, яка стала підставою для габілітації автора, детально розглянуто джерельну базу дослідження. В. Менджецькому вдалося віднайти в державних архівах Німеччини різноманітні документи, які розкривають політичну ситуацію 1918 р. в Україні, розповідають про роботу німецьких військових і спецслужб, а саме про співпрацю з українськими державними структурами. У ЦДАВО України в Києві автор ретельно вивчив фонди Ради Міністрів Української Держави. Окрім архівних матеріалів використано практично всі наявні на час підготовки монографії археографічні видання, в тому числі надзвичайно інформативний чотиритомник, яким практично не послуговуються українські історики [9]. В активі автора добре знання історіографії — знову треба наголосити, станом на момент написання праці. Автор скрупульозно зібрав і використав потужний арсенал німецької історіографії. Що ж стосується українських історичних праць, то на той час сучасна вітчизняна історіографія гетьманату робила лише перші кроки. Помітні монографічні розробки з'явилися лише після 2000 р. [10—20].

Можна посперечатися навколо питання, що є головним предметом монографічного дослідження — німецька окупаційна політика, німецькі воєнні дії в Україні 1918 р., чи сама Україна у цей час? Ці теми тісно поєднані. Цікаво, що обкладинка книжки містить добре знаний портрет П. Скоропадського. Очевидно, це не випадково. Спробуємо детальніше розглянути цю працю ще й тому, що вона з незрозумілих причин досі недооцінена українською історіографією. Наші історики доволі рідко посилаються на неї. Скажімо, в одній із найкращих монографічних праць на тему гетьманської держави лише коротко повідомляється, що «серед спеціальних досліджень, близьких до даної теми, слід відзначити монографію польського історика В. Менджецького», але жодних посилань на неї немає [14, С. 69]. Не згадується вона й в інших дослідженнях [11, 21]. Чому так сталося? Очевидно, видання в обмеженій кількості потрапило в Україну, а польська мова створила додаткові бар'єри до активного залучення його у вивчення історії гетьманату.

Брестський мир

Одразу відзначу, що книжка В. Менджецького була чи не першим у пострадянські часи великим монографічним дослідженням історії України 1918 р. Після розлогого і змістовного вступу її відкриває розділ, який має назву «Брест». Це логічно, адже саме з перемовин у Бресті розпочиналися українсько-німецькі взаємини 1918 р. Розділ містить аналіз переговорного процесу делегації УНР із представниками Четверного союзу та його результати. Але не тільки. Автор

розглядає ситуацію, в якій переговори відбувалися, і навіть подає стислу історію Української Центральної Ради як попередниці гетьманського режиму та, власне, одного з головних учасників переговорів².

Дослідник вважає, що піти на цей крок українську сторону змусила безвихідь, в яку потрапила УНР після неочікуваного нападу радянської Росії. В кінці 1917 — на початку 1918 рр. існувала висока вірогідність втрати щойно проголошеної незалежності, а реальна допомога від союзної Антанти так і не надійшла. Договір із країнами Четверного союзу залишав якусь надію. Однак не все так просто. Польський історик твердить, що одна й інша сторони довгий час не знали, чим завершаться переговори. В Німеччині не було однозначного рішення про майбутнє України. Між німецькими політиками й військовиками тривала жвава дискусія навколо подальшої долі Росії. Якщо перші висловлювалися за її маргіналізацію шляхом відокремлення Прибалтики та України, то другі вважали необхідним рішучий тиск на Росію, але без наступного поділу. Тож спочатку українську делегацію закликали у Брест фактично для тиску на делегацію більшовицьку. «Наразі важко визначити обставини, які спонукали німецьких дипломатів узяти українську політику за одну з ниток загальної східної стратегії, — вважає В. Менджецький. — Без сумніву, істотним був ситуативний контекст — присутність української делегації послаблювала позиції російських делегатів, котрі втрачали право виступати від імені цілої імперії, а одночасно дозволяла німцям грати роль оборонців права українців на самовизначення» [8, С. 20].

Зрештою до кінця січня все вирішилося на користь політиків, очевидно не без особистої думки кайзера. Історик стверджує, що остаточне рішення щодо Бреста було ухвалено 5 лютого (н. ст.) 1918 р. в Берліні на нараді в канцлера. Учасники засідання не лише дійшли думки про необхідність порозуміння з Україною, але й рішення про військову акцію. Йй мало передувати звернення українців до Німеччини по допомогу [8, С. 44]. Так і сталося. 9 лютого проти ночі договір було підписано. Україна взяла на себе зобов'язання про постачання до Центральних держав значної кількості збіжжя, що мало бути умовою ратифікації документа урядами. Німеччина й особливо Австро-Угорщина гостро відчували брак продовольства, тому договір відразу отримав назву «хлібного».

² В. Менджецький пише, що на початку 1917 р. ніхто не міг передбачити, що Україна стоїть напередодні найважливіших подій у своїй історії. Падіння самодержавства відкрило шлях до реалізації національної програми, яка була пов'язана з утворенням і діяльністю Центральної Ради. Вона сконсолідувала навколо себе всі українські політичні сили, а також частково представників загальноросійської демократії, котрі перебували в Україні. Автор вважає домовленості з Тимчасовим урядом на початку липня 1917 р. великим успіхом УЦР. Більшовицький переворот поставив українські сили у важке становище, виходом з якого Центральна Рада вбачала необхідність відмежуватися від більшовиків і проголосити Українську Народну Республіку.

Від миру до конфлікту

Громадська думка в Німеччині й Австро-Угорщині з ентузіазмом зустріла повідомлення про досягнення домовленостей. У німецьких та австрійських газетах наголошувалося на початку процесу завершення війни, побудови нового, більш справедливого світопорядку. Насамперед акцентувалося на можливості економічної співпраці з Україною, висловлювалися надії на швидкі поставки українського зерна. Зовсім іншою була реакція на договір у країнах Антанти та в більшовицькій Росії. «Брест» поставив Україну по інший бік фронту. Згодом, по світовій війні, це боляче вдарить по українських інтересах. Не були у захваті від договору поляки, адже до складу УНР німці віддали Холмщину й Підляшшя, а в таємному додатку Австро-Угорщина обіцяла створення на Східній Галичині окремого коронного краю. Натомість у поляків були свої інтереси до цих територій.

Отже Центральні держави розглядали мир передусім як можливість скористатися українськими продовольчими ресурсами. Але так не сталося. Витіснивши без особливих зусиль з української території більшовицькі загони (воєнні дії автор описав в окремому розділі з цікавою епатажною назвою «Цісарські армії в боротьбі за соціалістичну республіку» («Cesarskie armie w walce o socjalistyczną republikę»)), союзники дуже швидко дійшли думки про неспроможність українського уряду виконати свої зобов'язання. В. Менджецький намагається пояснити, чому так сталося. Пропустимо два розділи, в яких розглядається стан справ в Україні навесні 1918 р. й намагання німців створити якийсь порядок чи то через національний уряд, чи безпосередньо власними силами. До історії гетьманської держави вони не мають прямого відношення, але показують причини, які змусили німецьке командування піти на зміну влади. Історик уважає, що «німці були абсолютними господарями ситуації, і де тільки вважали за потрібне, вступали у відносини з населенням самостійно, без посередництва представників української влади. Однак до половини квітня їх втручання в діяльність українського державного апарату було спорадичним» [8, С. 131].

Польський дослідник стоїть на тому, що від самого початку приходу в Україну союзники не прагнули запровадження класичної схеми окупації. Навіть у назві праці він використав незвичний для української історіографії термін «інтервенція». Німці ввели свої війська, витіснили з території України більшовицькі збройні формування, але від окупації відмовлялися, адже не мали для цього достатніх ресурсів. За такого варіанту результат міг бути неочікуваним і плачевним. Імовірність збройного опору була високою. Тому обрали стратегію співпраці з урядом УНР. Як «нетипову окупацію» присутність військ Центральних держав в Україні розглядає сучасна вітчизняна історіографія [16]. Але досить швидко життя змусило німців відкорегувати свої попередні плани. В. Менджецький висловлює припущення, що вони постали перед проблемою необхідності трансформації характеру своїх відносин з урядом УНР. За зміну політичної системи першими висловилися військовики. Посол А. Мумм теж уважав, що з такими людьми, поведеними на соціалістичних теоріях, які не розуміють реальний стан

речей, співпрацювати неможливо. В українській історіографії висловлюються аналогічні думки. Р. Пиріг пише, що «німецьке посольство намагалося переконати лідерів УНР в утопічності їх соціально-економічних проєктів, зокрема щодо соціалізації землі», але безрезультатно [15, С. 76].

Павло Скоропадський

Інша проблема, на яку звернув увагу польський історик: довгий час німцям та австрійцям не вдавалося знайти соціальне середовище, на яке вони могли б опертися. Проте пошуки тривали, тож у середині квітня німці вийшли на П. Скоропадського. В. Менджецький вважає, що остаточне рішення про зміну українського уряду прийшло до представників Німеччини й Австро-Угорщини 13 квітня 1918 р. після офіційного протесту УЦР проти наказу фельдмаршала Г. фон Айхгорна про засів полів. Падіння Центральної Ради повинно було статися після остаточного підписання економічних угод, але не пізніше 12 травня — оголошені дати початку роботи Всеукраїнських установчих зборів.

Посилаючись на спогади П. Скоропадського, В. Менджецький стисло, не заглиблюючись у деталі переповідає біографію майбутнього гетьмана. Стверджує, що здійснена за наказом згори влітку 1917 р. українізація 34-го армійського корпусу вивела генерала на авансцену українського життя. А оскільки він не приховував своїх консервативних поглядів, то керівники УЦР побачили в ньому конкурента в боротьбі за владу³. Подавши у відставку з посади командира корпусу, П. Скоропадський розраховував на «вільне козацтво» в боротьбі зі здеморалізованим і збільшовизованим військом. Але його сподівання не справдилися.

Політичні погляди П. Скоропадського на початок весни 1918 р. для В. Менджецького очевидні. Генерал визнавав необхідність національного розвитку України в межах російської держави, був одночасно речником відновлення російської монархії⁴ та прихильником Антанти. Нічого дивного не було в тому, що в Києві на початку 1918 р. він зблизився з подібним собі середовищем — українськими й російськими монархістами, консерваторами, кадетами, промисловцями, фінансистами, землевласниками, вищим офіцерством колишньої російської армії. Ці середовища з приходом німців легалізувалися в Києві, Одесі, Криму. Вони сподівалися на допомогу Заходу в реставрації дореволюційних порядків. Перебування німців не суперечило їхнім планам, адже інтервенти забезпечували порядок до остаточної перемоги над більшовиками. На переконання більшості того середовища, Україна як незалежна держава була непорозумінням, штучним

³ Аналогічної думки дотримується Я.Я. Бруський, який пише, що обрання П. Скоропадського отаманом «вільного козацтва» зміцнило його авторитет серед заможного селянства, натомість Генеральний секретаріат сприйняв це як виклик [2, С. 46].

⁴ Щодо цього питання в українській історіографії існують різні думки. Одні автори, посилаючись на листи П. Скоропадського до дружини в березні 1917 р., стверджують, що він скептично оцінював можливості відновлення монархії, а інші — згадують про сльози гетьмана, котрий плакав як мала дитина під час панахиди по розстріляній родині Миколи II.

утворенням, нездатним до самостійного життя, «німецькою інтригою», яка мала за мету послаблення Росії, з чим, однак, треба було згодитися в ім'я вищої рачії. Ці кола були корисними для німців, оскільки дозволяли тиснути на українську владу. Іншим середовищем, з яким зблизився в березні — квітні 1918 р. П. Скоропадський, стали українці-несоціалісти. Як приклад, дослідник називає Д. Донцова, котрий не входив до жодної української політичної структури. Найбільш зорганізованою несоціалістичною групою були «хлібороби» — Українська хліборобсько-демократична партія, програму якої написав В. Липинський. Головним напрямом її діяльності була боротьба за зміну аграрної політики УЦР.

Після появи в Україні німців П. Скоропадський визначив своєю метою відібрання влади у соціалістів. Перші наради відбулися в помешканні М. Сахна-Устимовича. Певний час вони тривали у вузькому колі. Під впливом членів Товариства українських правників П. Скоропадський дійшов переконання про необхідність запровадження в Україні сильної авторитарної влади, здатної опанувати ситуацію, вибудувати суспільні відносини на компромісі між соціальним і національним, а також на віднайденні авторитету у Центральних держав. За єдину особу, здатну на такий подвиг, він визнавав лише себе. Польський історик ставиться до цього з легким скепсисом. Створений ним портрет П. Скоропадського виглядає досить реалістично. Подібним чином зображають генерала й ті українські історики, для котрих характерний критичний, позбавлений глорифікації погляд на цю постать [15, С. 93]. Однак, як на наш погляд, тут не вистачає однієї важливої деталі — відповіді на питання, з якою кінцевою метою майбутній гетьман задумував змістити уряд соціалістів? Чи передбачав він побудову незалежної української держави, чи цю державу розглядав як інструмент для відновлення російської монархії?

Наприклад, Я.Я. Бруський саме так і відповідає на поставлене питання: «Вихований у традиціях російської культури, охоче оточуючи себе росіянами й “малоросами”, гетьман не бачив засадничих конфліктів між державно-національними інтересами Росії й України. До підтримування гасла української незалежності схилило його передусім, як і російські кола, що його підтримували, бажання відмежування України від заражених більшовизмом територій колишньої імперії, створення з неї плацдарму, з якого могла б розпочатися антибільшовицька реконкіста» [2, С. 49].

В. Менджецький, поставивши це питання, не поспішає з відповіддю. Очевидно, вона не була відома в 1918 р. й самому Павлові Скоропадському, позаяк залежала не стільки від його бажань, скільки від загального розвитку подій. Він кинувся в бій, а продовження мало підказати саме життя. Згодом начальник гетьманського штабу генерал Б. Стелецький згадував, що на запитання, як він розуміє: чи повинна бути Україна самостійною чи ввійти федеративно до складу Російської імперії, П. Скоропадський відповідав, що тепер ще нічого не можна передбачити, усе залежатиме від того, що являтиме з себе майбутня Росія.

Перші контакти П. Скоропадського з представниками Центральних держав (а це були австрійський майор М. Фляйшман і німецький аташе полковник Ф. Штольтенберг) В. Менджецький фіксує ще в березні 1918 р., але вони не мали

якихось важливих наслідків [8, С. 69]. Утім наприкінці того місяця відбулися події, які суттєво змінили ситуацію. 25 березня хлібороби-демократи провели свій з'їзд на Полтавщині, в резолюціях якого закликали УЦР скасувати земельний закон, ухвалений у січні, відновити приватну власність на землю, наново провести вибори до Всеукраїнських установчих зборів. Приїзд групи делегатів до Києва мав широкий суспільний резонанс. Уперше від початку революції, робить висновок історик, удалося змобілізувати велику групу суспільства, яка не належала до «імущих класів», але прямо виступала проти соціалістичної програми [8, С. 151].

У цій атмосфері з ініціативи німців відбулася важлива розмова представників німецького командування зі П. Скоропадським, який згадував, що близько 20 квітня 1918 р. його відвідав капітан В. фон Альвеслебен і висловив думку про необхідність в Україні правої влади. В. Менджецький вважає, що розмовами справа не обмежувалася, а паралельно йшло приготування до захоплення влади. Близьке оточення П. Скоропадського організувало офіцерів-добровольців зі школи підхорунжих. Почалася підготовка до з'їзду хліборобів-демократів і Союзу земельних власників. Майбутнім головою уряду було визначено М. Сахна-Устимовича, а начальником штабу — генерал-майора В. Дашкевича-Горбатського. П. Скоропадський просив німців про сприятливий нейтралітет. На думку В. Менджецького, все це було зроблено до 24 квітня, коли йому висунули відомі умови, на які він згодився. До цього моменту, стверджує історик, німецьке командування не було певним, яку зі стратегій їм застосувати. Підтримуючи зв'язки з групою П. Скоропадського, воно не полишало думки про можливість реорганізації існуючої влади, зміну складу уряду більш поміркованими політиками. Певний час німці намагалися грати на «два фронти». Для них було важливо зберігати спокій в Україні, мати стабільну ситуацію, яка дозволила б контролювати українську владу та виконувати умови економічного договору. Ситуація ускладнювалася й тим, пише В. Менджецький, що німці тримали свої плани в таємниці від австрійських союзників і повідомили їм про контакти зі П. Скоропадським уже після перевороту. Це твердження суперечливе й вочевидь помилокове. Українські історики пишуть, що 23 квітня В. Гренер скликав нараду з вузьким колом учасників, серед яких були австрійський посол Форгач та майор Фляйшман. На цій нараді обговорювався план перевороту [22, С. 112].

Державний переворот 29 квітня 1918 р.

24 квітня Центральні держави поставили перед УЦР ультиматум про необхідність зміни її політики. Він містив шість пунктів. В. Менджецький наводить їх у такій послідовності:

- 1) допоки війська Центральних держав знаходяться в Україні, українську армію не створювати;
- 2) всі винні у злочинах проти військ Центральних держав підлягають німецьким та австро-угорським військовим судам;
- 3) звільнення всіх держслужбовців, нелояльних до Центральних держав;

- 4) ліквідація всіх торговельних обмежень проти Центральних держав, припинення експортних заборон;
- 5) скасування заборони приватної власності на землю, селяни мають заплатити за захоплену землю;
- 6) залишається впровадження в Україні німецького й австро-угорського військового права [8, С. 153].

Автор уважає, що остаточно на користь П. Скоропадського німців схилило таємниче зникнення банкіра А. Доброго, заарештованого українською владою 25 квітня 1918 р. Німці потрактували цей епізод як недружній стосовно них акт, відповівши на арешт банкіра затриманням кількох міністрів уряду УНР. Фельдмаршал Г. фон Айхгорн того ж 25 квітня видав наказ, який забороняв організацію у центрі міста будь-яких публічних зібрань, акцій, що порушуватимуть громадський порядок. За невиконання загрожував суд. Редакції газет були попереджені, що будь-які заклики до неспокою, несанкціонованих зібрань стануть причиною закриття видання. Військам віддано таємний наказ про швидке зайняття центру міста, де знаходилися урядові українські інституції. В. Менджецький ставить під сумнів твердження П. Скоропадського, що ці арешти та дії не мали стосунку до перевороту, а просто так збіглися. Історик пише, що «ніхто не мав сумніву у причетності німців до перевороту» [8, С. 157]. Він також уважає, що за межами Києва переворот був малопомітним явищем. Оскільки випуск київських газет у провінції німецька влада призупинила, про переворот дізналися із запізненням у кілька днів. Водночас історик зауважив, що німецька влада в перші дні після перевороту вела себе дуже обережно, побоюючись імовірних заворушень. Торкаючись причин перевороту, В. Менджецький говорить, що ініціювавши події 29 квітня 1918 р., німці пішли на вимушений для себе крок, оскільки не змогли домогтися від уряду В. Голубовича виконання політичних та економічних домовленостей, досягнутих у Бресті. Аналогічну думку знаходимо в І. Нагаєвського, який писав, що німцям у ставленні до Центральної Ради «не бракувало доброї волі», але врешті терпець увірвався й вони вдалися до усунення недієздатного соціалістичного уряду [23, С. 123].

В результаті перевороту, наголошує польський історик, німці стали повновладними господарями ситуації. Центральну Раду було ліквідовано, а вона, на його думку (з якою не можна не погодитися), попри всі свої слабкості становила реальне легітимне утворення, що об'єднувало представників більшості соціальних груп і політичних партій, які діяли в Україні. Таким чином крихкий авторитет національної держави було знищено, а українську політичну еліту відсторонено від участі у владі. Місце цієї еліти зайняв диктатор, котрий спирався насамперед на силу німецької армії, а також на об'єднання промисловців, фінансистів, землевласників і старе дореволюційне чиновництво. Висловимо повну згоду з цим слушним, хоч і проміжним, висновком.

Українська Держава

Після перевороту В. Менджецький вважає П. Скоропадського диктатором і намагається зрозуміти сенс його прагнень, суть політичної програми. Такий підхід характерний для більшості істориків, які вивчали Українську Державу. У вітчизняній історіографії з цього приводу велися, та й зараз ведуться, палкі дискусії [24, С. 56—66]. Одні історики вважають гетьмана патріотом, який намагався порятувати Україну від лівих соціалістичних експериментів, інші — виразником реставраційних настроїв, німецькою маріонеткою й малоросом. В. Менджецького не можна долучити до жодного з цих таборів. Він зайняв позицію неупередженого дослідника, в полі зору котрого залишається об'єктивна реальність, часто зіткана з різноманітних намірів і суперечливих проміжних результатів. Польський фахівець пише, що попри велику кількість джерел до історії Української Держави й безпосередньої діяльності її очільника, не можна до кінця зрозуміти, яку політичну мету він переслідував, готуючи переворот і потім, коли став до влади. З одного боку, від 29 квітня до 14 листопада 1918 р. у всіх виступах і деклараціях генерал подавав себе як речник побудови незалежної української держави. Але якщо взяти інші джерела, на які спирається дослідник, то з них П. Скоропадський виглядає вірним царським підданим, який усією душею прагне відбудови російської монархії. В такому випадку очевидно виправданою виглядає гіпотеза автора: Українська Держава мала бути помічним інструментом до реалізації цієї ідеї. Історик наводить думку герцога Лейхтенберзького, який добре знав П. Скоропадського. Той пише, що гетьман бачив у собі другого Богдана Хмельницького, який мав довести справу до другого Переяслава [8, С. 166].

З іншого боку, пише В. Менджецький, якщо подивитися на соціальну політику Української Держави, важливу для оцінки постаті П. Скоропадського, теж не можна дійти однозначного висновку. Гетьман у своїх виступах, а згодом і в мемуарах запевняв, що не був представником якоїсь однієї соціальної групи. Навпаки, намагався погоджувати інтереси як верхів, так і низів суспільства, критично ставився до людей, котрі групувалися навколо Союзу земельних власників. Декларував, що його метою було перетворити Україну на край малих, але продуктивних сільських господарств. При цьому вже 29 квітня у своїй грамоті сповістив про повне повернення приватної власності на землю, яку назвав фундаментом культури й цивілізації, що не може бути пояснено інакше, ніж поверненням до відносин перед лютим 1917 р. До цієї теми в більш розгорнутому форматі нам доведеться повернутися згодом.

Як би ми не трактували дії гетьмана, робить висновок В. Менджецький, варто визнати, що його наміри були виписані достатньо виразно: створення ефективного державного апарату, якомога сильнішої армії, відбудова суспільного ладу, відновлення основ економіки, а також отримання міжнародного визнання Української Держави. Не можна не помітити тут певної суперечності з твердженнями, наведеними вище. Ми не знаємо первісних таємних намірів П. Скоропадського, але, зіткнувшись із німецькою силою, прийнявши її вимоги, він мусив лавірувати між

німцями і своїми прибічниками. Саме ця подвійність та непослідовність були його найслабшим місцем, яке не влаштувало ані українські, ані проросійські сили. Але візьмомо до уваги, що в даному випадку історик говорить про намагання, а не реальні результати, які часто не залежали від гетьманської волі («Одних цілей він досягав за згоди німців, інших — намагався досягти проти їхньої волі» [8, С. 167]).

Розглядаючи конструкцію влади, В. Менджецький відзначає важливі зміни у характері державності, починаючи від назви держави до зосередження всієї повноти влади в руках її очільника. Історик засвідчує, що «компетенції гетьмана, принаймні з формального боку, можна порівнювати з повноваженнями абсолютного монарха» [8, С. 168]. У структурі нової влади на перше місце після П. Скоропадського він ставить його особистий штаб, в якому була задіяна зовсім невелика частина найближчого гетьманського оточення, а у самому штабі виділяє роль розвідувального відділу, фактично контррозвідки. Навряд чи можна згодитися з цим твердженням. Жодної самостійної, видимої ролі особистий штаб не відігравав, насамперед він забезпечував життєдіяльність гетьмана. Про роль штабу в новій структурі державної влади важко щось говорити ще й тому, що такий орган не був передбачений «Законами про тимчасовий державний устрій України». Сучасна вітчизняна історіографія проблеми практично нічого не говорить про вплив штабу на державне управління та політику. Про це, власне, йдеться й у польського історика, коли він наголошує, що гетьман відмовився від розширення особистої влади. Вся законодавча процедура та управління державою лягли на плечі уряду, який був фактичним центром ухвалення рішень. Зробивши подібний висновок, з яким важко не погодитись, В. Менджецький не забуває, що використав до гетьмана визначення «диктатор». А раз так, розуміючи, що не можна бути диктатором не контролюючи владу й суспільство, він шукає та знаходить пояснення цьому феномену, вважаючи, що для колишнього генерала така ситуація була вигідна з кількох причин. Насамперед вона звільняла його від рутинної щоденної адміністративної роботи. При цьому він діставав можливість бути верховним арбітром у суперечках між міністрами та різними політичними групами, і що важливо, за необхідності він міг дистанціюватися від непопулярних дій уряду. Історик точно помітив, що за бажання гетьман завжди міг бути присутнім на засіданнях уряду, але часто обирав спосіб публічного звернення до міністрів через пресу або листування. З пункту бачення німецьких інтересів, уважає В. Менджецький, така конструкція була корисна й для німецького командування, і для гетьмана. Перше мало повний контроль над роботою уряду, зберігаючи при цьому видимість суверенітету другого [8, С. 153].

Слово «видимість» тут ключове. І ось чому. Треба визнати, що, як це не парадоксально звучить, у системі державного управління Української Держави гетьман не відігравав якоїсь важливої реальної самостійної ролі. За законом він мав призначати голову уряду, затверджувати та звільняти міністрів, здійснювати керівництво зовнішньою політикою, бути верховним командувачем збройних сил, йому належало право амністії [14, С. 88]. Але до своїх обов'язків він ставився без особливого завзяття. Організацією державної служби займалась державна

канцелярія, закони готувалися в міністерствах, ухвалювались урядом, юридично оформлялися державним секретарем і лише після цього підписувалися (затверджувалися) гетьманом. Лічені рази він виступав з важливими політичними ініціативами, за якими не важко було розгледіти німецьке командування. Як стверджує Р. Пиріг, у травні — жовтні 1918 р. жоден міністр не був призначений без погодження з німецькою стороною [14, С. 92]. Скажімо, реорганізація уряду у жовтні, коли до його складу ввійшли українські соціалісти-федералісти, відбулася під німецьким тиском. Відомі випадки, коли вплив на гетьмана успішно чинили урядовці. Так, після арешту в липні 1918 р. В. Винниченка група міністрів у складі Д. Дорошенка, М. Василенка, І. Кістяківського, М. Чубинського заявила гетьманові, що подасть у відставку, якщо того не буде звільнено. Вже на другий день В. Винниченко вийшов на свободу, а арешт пояснили непорозумінням [10, С. 108]. Ще красномовнішим виглядав демарш десяти міністрів-кадетів, котрі заявили 17 жовтня, коли стало зрозумілим, що Центральні держави війну програли, про необхідність федерації України з Росією. Ця заява підштовхнула гетьмана змінити склад уряду й видати грамоту про федерацію. На папері гетьманська форма влади нагадувала диктаторську, але лише на папері. Джерелом її були окупаційні війська, а не якась внутрішня сила. Щойно Центральні держави програли війну — гетьманський режим упав. П. Скоропадський не зміг стати диктатором ще й з огляду на свої людські риси. Можливо, він і був марнославним, але слабовольним, не мав жодної базової політичної підготовки, був воєначальником, але не розумівся на державному управлінні, й тому, як свідчать численні спогади, часто підпадав під вплив свого найближчого оточення. Цікаву оцінку дали йому німці: «Гетьман — це безвідповідальний мрійник, образно дуже схожий на фігуру балканського принца, але без інтелекту Фердинанда Болгарського. Своєю пристрастю до матеріальної сторони життя та репрезентації він нагадує Мілоша з Сербії. Особливо погане враження справляють особи, які його оточують» [25, С. 196]. Співзвучно характеризував П. Скоропадського С. Єфремов, котрий спостерігав драму 1918 р. безпосередньо з Києва. На його думку, це — випадкова в українському русі людина, малопопулярний російський генерал, який лише завдяки власному прізвищу та збігу обставин потрапив у політику, і до того ж «не мав навіть стільки розуму й такту, щоб використати до пуття інсценівку свого циркового обрання». С. Єфремов не приховує іронії щодо перших законодавчих гетьманських актів: грамоти, тимчасових законів, які були нашвидку списані з дореволюційних російських взірців [21, С. 298]. Не додавало П. Скоропадському позитивних рис і те, що, будучи за законом верховним головнокомандувачем, він не очолив боротьбу з антигетьманським повстанням безпосередньо, а передав свої повноваження спочатку генералові Ф. Келлеру, а згодом О. Долгорукову. У грудні 1918 р. П. Скоропадський зрікся гетьманського звання й таємно залишив Україну.

Характеризуючи склад гетьманського уряду, В. Менджецький не вдається до розгорнутих біографічних викладок, а коротко констатує, що це було «гно політиків із довголітнім стажем життя в російській політиці, за невеликим винятком членів російських партій, головню кадетської, які в більшості були

російськомовними» [8, С. 169]. Історик уважає, що загалом на початку німці були задоволені роботою уряду. На підтвердження своєї думки наводить фрагмент зі звіту посла А. Мумма в Берлін, датованого 20 травня 1918 р.: «Під політичним поглядом більшості міністрів дуже близька ідея великоросійськості, але не варто розглядати це як трагедію, властиво кабінет має характер уряду фахівців і залишається під постійним контролем моїм і вищого командування» [8, С. 169]. В. Менджецький підкреслює, що місцеві адміністративний, військовий і правоохоронний апарати теж перебували в руках «фахівців із довголітнім стажем».

Гетьманська влада й суспільство

Цікаві думки дослідник висловлює щодо програми уряду та його перших кроків. Він уважає їх невпевненими, непослідовними, часом суперечливими. 10 травня 1918 р. було оприлюднено урядову декларацію, яка обіцяла з боку влади забезпечення умов для всебічного розвитку українського соціуму й держави, наголошувалося на пріоритеті державних інтересів над партійними, необхідності встановлення миру та порядку, при цьому уряд залишав за собою право вживання рішучих заходів задля цього. Влада оголошувала про підтримку інститутів місцевого самоврядування, але передбачала нову куріальну систему виборів. Відновивши приватну власність на землю, вона пообіцяла проведення земельної реформи для подолання селянського голоду на землю. Як стверджує В. Менджецький, це свідчило про бажання домогтися підтримки влади якомога ширшими верствами суспільства, її готовність спілкуватися з усіма. Така програма мала б заспокоїти принаймні більшість суспільства. Однак цього не сталося, адже реалії значно відрізнялися від декларованих намагань. Спираючись на матеріали й рішення з'їздів кадетів та Протофісу, які відбулися на початку літа в Києві, історик робить висновок, що досить швидко гетьман знайшов опору серед землевласників, промисловців, торгівців, старої царської бюрократії. Лише незначну частину соціальної бази гетьманату склали прихильники українського національного руху. Як приклад, автор говорить про членів партії хліборобів-демократів і персонально про Д. Донцова. Характеризуючи соціальну базу, він указує на постійну війну, яка точилася в її середовищі навколо майбутнього України. Одним вона бачилася тимчасовою державою, котра в майбутньому з'єднається з Росією, а іншим — консервативним варіантом незалежної держави. В. Менджецький уважає, що ця дилема, а разом із нею й напрями державотворення не були вирішені до самого кінця гетьманського правління. Він солідаризується з думкою Я. Грицака, коли стверджує, що Українська Держава досить сильно відрізнялася від класичних взірців національної держави [8, С. 172]. Швидше вона творилася на засадах історично-географічних, що, на його думку, полягало в тому, що творення суспільного ладу мало б відбуватися в такий спосіб, коли національні інтереси підпорядковувалися державним. Варто додати, що така архаїчна станова форма держави, як гетьманат, запозичена з XVII ст., не могла апріорі в умовах революції виконати роль національного об'єднання. Вона не знайшла підтримки ані в низах, ані у верхах суспільства.

Законом від 2 липня 1918 р. українське громадянство було дароване незалежно від місця народження чи національності всім, хто опинився на території України. Цей акт відкрив можливість роботи в урядових і самоврядних структурах тим, хто формально висловив лояльність до гетьмана, а сам був українофобом, не знав української мови. В такій ситуації, вважає В. Менджецький, багаторазові заяви гетьмана та прем'єра про те, що державною мовою є українська мали характер пропаганди. Робочою мовою засідань Ради Міністрів була російська, а протоколи засідань лише перекладалися українською. В підтвердження цієї думки зазначає від себе, що гетьманська грамота до всього українського народу від 29 квітня 1918 р. — перше звернення гетьмана до українців — в оригіналі була написана російською мовою, та у вигляді російськомовної листівки поширювалася в Києві, відтак була перекладена українською й опублікована 16 травня в першому числі «Державного вістника».

Внутрішня політика

Історик критично оцінює способи побудови державного адміністративного апарату, який здійснювали люди з професійною підготовкою й досвідом дореволюційного часу. Наприклад, Міністерство внутрішніх справ, що відповідало за цю справу, було реформоване так, аби якомога більше нагадувати дореволюційний російський аналог. Формуванням місцевого адміністративного апарату у відомстві займався М. Воронович — колишній царський губернатор. Серед новопризначених місцевих урядовців, вважає В. Менджецький, домінували поміщики та земські діячі з монархічною орієнтацією. Сучасна українська історіографія цілком підтверджує цей висновок.

Розглядаючи структуру МВС, історик особливу увагу приділяє державній варті як окремому департаменту міністерства. Її створення юридично спиралося на розпорядження російського Тимчасового уряду від 17 квітня 1917 р., а також на статут, затверджений гетьманським урядом 9 серпня 1918 р. Повністю сформувати державну варту, як того вимагав статут, владі не вдалося, але попри це вона відіграла важливу роль поліції. Не даючи власної оцінки цій інституції, В. Менджецький звертає увагу на відмінні підходи щодо цього різних авторів. Так, прихильники гетьмана вважають її першою українською професійною службою безпеки, яка сприяла стабілізації ситуації у країні, позбавляла уряд необхідності бути залежним від військ Центральних держав. Навпаки, противники П. Скоропадського трактували державну варту як допоміжну силу окупаційних військ, а також чинник, спрямований проти опозиційних сил й антиурядових виступів. Очільник її П. Аккерман був патологічним українофобом, українську мову називав «собачою». Польський історик додає важливу деталь: на місцях державну варту активно підтримували «офіцерські дружини» — добровольчі формування, утримувані місцевою владою (а частіше поміщиками), що склалися з офіцерів старої російської армії, котрі ненавиділи революцію та українство. Як пишуть сучасні українські історики, такі дружини були резервом для поповнення Добровольчої армії.

Аналізуючи діяльність міністерства внутрішніх справ, В. Менджецький звертає увагу на протидію відомства лівим українським політичним силам, в яких гетьманський режим бачив ідейних супротивників, перепону для реалізації власних планів. До прямих обов'язків МВС належали «контроль за діяльністю таких організацій і ліквідація будь-яких спроб антиурядової діяльності» [8, С. 175]. Історик відзначає, що для цього в міністра були широкі компетенції, аж до запровадження на окремих територіях воєнного стану. Наскільки відомо, це прерогатива гетьмана, але коли уряд визнав необхідним оголосити в кількох губерніях стан надзвичайної охорони, той відразу ж на це погодився [10, С. 192—193]. Важливою зброєю в руках міністерства стала цензура. Часто українські газети виходили помережані білими плямами, особливо страждала опозиційна «Нова рада». Автор звертає увагу на численні затримання політиків, апофеозом чого стали арешти в липні 1918 р. С. Петлюри, М. Порша, В. Винниченка, а також німецький суд над В. Голубовичем і О. Жуковським, звинуваченими у викраденні банкіра Доброго й засудженими до в'язниці.

Досить детально в монографії розглянуто земельну політику гетьманату. Як відомо, аграрна проблема була одним із найважливіших чинників революції. Тимчасовий уряд навіть близько не підійшов до її розв'язання й це стало однією з причин його падіння. Більшовики своїм декретом про землю «розв'язали» проблему у брутальний спосіб, дозволивши селянам самочинно ділити приватні землі. Достатньо лівим виявився й земельний закон Української Центральної Ради, який скасував приватну власність на землю. Фактично до початку весни 1918 р. велике поміщицьке землеволодіння селянство самочинно ліквідувало, а маєтки розграбувало. Захопивши владу, гетьман відновив приватну власність на землю, але при цьому декларував необхідність парцеляції великих володінь. Історик вважає таку політику непослідовною, навіть більше, коли поміщики за допомоги місцевої влади почали повертати собі втрачене, а селяни чинили опір, державна влада «рішуче стала на бік поміщиків» [8, С. 178]. Таким чином, В. Менджецький робить важливий висновок: незалежно від первісних намірів П. Скоропадського гетьманська влада стала не арбітром, а учасником суспільного конфлікту. Проблема загострювалася ще й тим, що повернення до маєтку нічого не гарантувало власникові. Помістя були розграбовані, наймані працівники порозбігалися, а брак грошей і кредитів у держави створювали додаткові труднощі. Історик наводить спогади однієї польки-землевласниці, яка писала, що повернення маєтків відбувалося лише на папері [8, С. 178].

Іншою складною проблемою для гетьманської адміністрації став контроль над сільськогосподарською продукцією, який був необхідним для своєчасного виконання зобов'язань перед Центральними державами, а також для забезпечення міст продовольством. Після перевероту ситуація погіршилася. Спроба влади відновити вільну ринкову торгівлю збіжжям провалилася, призвівши до подорожчання й дефіциту хліба в містах, про що писала столична преса, на яку посилається В. Менджецький. Лише втручання німців, які вдалися до прямих реквізицій, поклато край хлібній кризі в Києві, але в інших містах, особливо

в Одесі, вона тривала. Тож спроба обмеження державного контролю над ринком зерна провалилася, уряд оголосив про перехід урожаю 1918 р. у власність держави. Виробники мусили продати його державі за встановленими твердими цінами. Уряд намагався знайти способи врегулювання взаємин поміщиків із селянами, котрі захопили поміщицькі землі, але всюди, де це було можливим, селян змушували до грошових виплат або відробітків на поміщицькій землі. Така політика, стверджує автор, стала причиною загострення ситуації на селі, призвела до численних протестних виступів селянства. Все це перекреслювало декларації влади про реалізацію інтересів усіх суспільних груп, а також суперечило побажанням німців урахувати інтереси селян при будівництві нового аграрного ладу. Саме гетьман, на думку історика, був негативно налаштований до дармового поділу землі між мало- та безземельними. Ставка робилася на заможних селян, які могли виробляти ринкову продукцію. Такі заможні селянські господарства в майбутньому повинні були стати соціальною опорою держави. У червні 1918 р. оголошено про загальний принцип аграрної реформи, відповідно до якого селяни могли купити не більше 25 дес. землі. Купівля мала бути нотаріально завіреною. Однак із реалізацією ідеї не поспішали аж до пізньої осені, коли політична криза спалахнула з новою силою. Оголошений проєкт закону про землю, який передбачав викуп державою частини поміщицької землі та продаж її селянам, так і не було реалізовано. Практично ніякої реальної земельної реформи не відбулося, все почалося й закінчилося намірами.

На нашу думку, провал пояснювався не лише втратою часу на реалізацію, а радше тим, що в умовах 1918 р. така реформа була просто нереальною. Розруха, занепад господарського життя, які супроводжували революцію, були головною причиною невдачі. Насамперед держава не мала коштів на викуп поміщицької землі, а поміщики не дуже поспішали з продажем в умовах шаленої інфляції. Землю могла купити лише невелика частина заможних селян, а що залишалося робити решті? Чи могли вони знайти якісь інші засоби для існування? В тих умовах, очевидно, що ні. Міста, як імовірні резервуари робочої сили, були ще в гіршому становищі, ніж села. Промислове виробництво переживало кризу, частина фабрик, заводів і шахт зруйнована, частина працювала, але з дуже низькою продуктивністю. В. Менджецький звертає увагу на незадовільний стан економіки: ушкодження засобів виробництва, брак сировини, відсутність оборотного капіталу, досвідчених фахівців, порушення економічних зв'язків — скоротило видобуток вугілля на Донбасі в 5 разів, відповідно кількість робітників у копальнях зменшилася втричі, вони кілька місяців не отримували заробітну плату. У цих умовах гетьманський уряд міг лише застосовувати заборони на страйки та дозволи на звільнення працівників. У вересні було скасовано закон про 8-годинний робочий день [8, С. 182—183]. Ці заходи дали певний результат, видобуток вугілля дещо збільшився. Уряд сподівався, що в такий спосіб вдасться відбудувати промисловість, але робітництво було налаштоване інакше.

Польський історик аналізує стосунки центральної української влади й місцевих самоуправлінь — земств і міських дум. Їх полівиння, що відбулося за час

від початку революції, центр та його представники на місцях, губернські й повітові старости, сприймали негативно. Уряд ухвалив постанови, які дозволяли міністрам внутрішніх справ за поданням старост розпускати земства та думи, а старости охоче користувалися цим правом. Окрім того, було розроблено новий проект виборчого права, оприлюднений наприкінці літа 1918 р. Він передбачав поворот до куріальних виборів і мав характер діаметрально протилежний до процесу демократизації політичного життя у часи революції. Попри численні протести, у вересні він набув сили закону [8, С. 184—185].

Досить детально розглянувши головні аспекти внутрішньої політики нової влади, автор доходить узагальнюючого висновку, що декларована після перевороту гетьманом та урядом лінія на забезпечення інтересів усіх груп населення виявилася фікцією, а на практиці копіювалася правова модель дореволюційної Росії. Призвело це все не до відновлення спокою й рівноваги у суспільстві, а навпаки — до наростання опору та виступів селян і робітників [8, С. 185].

Зовнішньополітичні взаємини

Поза увагою історика не залишилася й зовнішня політика Української Держави. Використовуючи Брестський мирний договір, в якому формально фіксувалася рівність сторін, гетьманський уряд намагався в першу чергу налагодити прямі відносини з Берліном і Віднем, де ухвалювалися головні рішення, й у такий спосіб дещо послабити тиск на себе представників союзників у Києві. Історик наголошує на асиметричності відносин. Якщо стосунки з німцями були цілком передбачуваними, то з австрійцями виникли проблеми, котрі було складно владнати. Насамперед вони стосувалися виконання таємного додатку до мирного договору, що стосувався Східної Галичини й визнання Холмщини українською територією. Важливим пріоритетом для гетьманського уряду були також взаємини з Росією — як більшовицькою, так і небільшовицькою. В. Менджецький стисло зупиняється на переговорах із радянською делегацією в Києві, які розпочалися 23 травня. Головною темою стало визначення кордону, гострі дискусії викликали питання про стосунки Української Держави з урядами Дону, Кубані, Білорусії. Дослідник, посилаючись на українські історіографічні джерела, констатує, що радянська делегація свідомо зірвала переговори, коли поразка Центральних держав у світовій війні стала очевидною [8, С. 187].

Дещо більше уваги історик приділив взаєминам гетьманату з Добровольчою армією, на чолі якої у квітні 1918 р. став генерал А. Денікін, рішучий прихильник відновлення «єдиної й неподільної Росії», а також послідовний союзник Антанти. Його успіхи влітку на Кубані та Північному Кавказі, підтримка державами Антанти досить сильно впливали на політичну ситуацію в Україні, посилювали проросійські й монархічні настрої та одночасно зменшували підтримку гетьманського режиму з боку кадетів, Протофісу, великих земельних власників. П. Скоропадський ще до перевороту намагався налагодити контакти з «добровольцями». Але переважна більшість «білих» була категорично проти україн-

ської державності. Це привело до того, що гетьмана в їхньому стані взагалі трактували як зрадника й не бажали підтримувати будь-яких стосунків. Однак це не заважало їм мати в Україні напівлегальні організації, проводити вербування офіцерів у Добровольчу армію. Це ускладнювало міжнародне становище гетьманського режиму, головне тому, що держави Антанти трактували Україну як терен безпосереднього німецького впливу [8, С. 188—189]. При цьому, пише польський історик, гетьман добре розумів, що майбутнє України як самостійної країни залежатиме від визнання Антантою, а тому за будь-якої можливості він і міністр закордонних справ наголошували на нейтральному статусі Української Держави, котра не бере участі у світовій війні.

Гетьманат у німецькій оптиці

Розглянувши панораму перевороту та його наслідки в Києві, характер нової влади, головні напрями її політики, дослідник переносить свою увагу на Берлін, на реакції німецької столиці. Він стверджує, що переворот відкрив новий етап дискусій у німецькій політиці та владі про характер східної й, зокрема, української політики. Оскільки переворот був підготовлений таємно, переважно через військовиків, то для політичної еліти в Берліні він стався неочікувано, і сприйняла вона його неоднозначно⁵. В парламенті центристи й ліві вважали, що переворот став наслідком змови німецьких та українсько-російських мілітарних, монархічних сил, головна мета яких полягала у знівелюванні українського національного руху. Що, очевидно, було небезпідставним. Ліві мали побоювання, що переворот обернеться фактичною окупацією України, а новий уряд буде лише фіктивним прикриттям цієї окупації. Такий хід подій вони пов'язували з можливим посиленням військових і правих кіл у самій Німеччині, що лівих аж ніяк не влаштовувало. Натомість праві в райхстагу розглядали переворот як поразку українських національних сил, а отже як провал політики створення незалежної України як центру німецького впливу на Сході. З їхніх лав лунали голоси про зміну концепції німецької східної політики, визнання України центром знищення більшовизму й відбудови «єдиної Росії», максимально залежної від Німеччини. Дослідник доходить висновку, що коло прихильників незалежної української державності як головної мети Німеччини на Сході значно звузилося. Набирали силу думки, що Україна не здатна бути незалежною, і її «возз'єднання» з Росією неминуче. В. Менджецький указує на постать Г. Штреземана як одного з пропагандистів таких поглядів. У червні 1918 р. він побував у Києві, де мав зустрічі з російськими кадетами, зокрема П. Мілюковим, котрі шукали контактів із німцями для спіль-

⁵ Сучасна українська історіографія дотримується такої ж думки. Як зазначає Р. Пиріг, «аналіз історичних джерел дозволяє чітко простежити відсутність цілісної "східної" політики Німеччини, суттєві розходження з українського питання серед імперського правлячого істеблшменту», а також гострі суперечності між німцями й австрійцями у ставленні до гетьманату [14, С. 181].

ної боротьби проти більшовиків. В. Менджецький наводить показову цитату зі звіту Г. Штреземана про цю поїздку: «Наші цілі в Росії ми можемо зреалізувати в порозумінні з росіянами на площині відбудови російської єдиної конституційної монархії. На думку кадетів, німецько-російський мир може відкрити дорогу до світового загального миру. Перебування в Києві найавторитетніших кадетів — Мілюкова, Винавера, Набокова, Камінки дає надію на їх зближення з німцями. Для нас це можливість відірвати їх від Антанти. Вони мають до цього волю [...] але має бути змодифікована Брестська угода, тому що такого не зреалізує жоден російський уряд. Росіяни згодяться на німецький вплив на Литву, віддадуть Фінляндію, але Латвія, Естонія й Україна мають залишитися у зв'язку з Росією. На думку моїх співрозмовників, Україна може отримати автономію, але не незалежний гетьманат» [8, С. 196].

Водночас польський історик вважає, що німецьке командування в Києві сталося до гетьмана як до партнера, хоч і цілком підпорядкованого. Г. фон Айхгорн, В. Гренер, а також посол А. Мумм залишалися прихильниками розбудови незалежної української держави. В. Менджецький повертається до думки, що німці та австрійці не відчували сил запровадити в Україні класичну окупацію. Саме з цих міркувань вони наголошували на внутрішньому українському характері перевороту й мінімальній власній участі в ньому. На підтвердження своєї тези В. Менджецький наводить фрагмент з інтерв'ю В. Гренера газеті «Киевская мысль» 10 травня: «Для всіх було ясно, що дні уряду Голубовича були ліченими, — зазначив генерал. — Важко говорити про будь-які результати його діяльності. Торгівля і промисловість завмерли, школи та суди закрились. Тому було запроваджено німецькі суди. В такій ситуації хліборобам було неважко усунути стару владу й поставити при ній енергійну людину». На практиці, пише В. Менджецький, німці намагалися встановити суворий контроль над структурами української влади з «повною готовністю до політичного чи військового втручання скрізь, де ситуація могла розвиватися в напрямі, несумісному з німецькими намірами» [8, С. 196]. Але у зовнішніх цілях німці наголошували на незалежності нової української влади. У середині червня оберкомандо підготувало й надіслало до Берліна так звану програму Айхгорна з принципами політики Німеччини щодо Росії та України. Документ (його автором В. Менджецький вважає радше В. Гренера, ніж Г. фон Айхгорна) визначав головним завданням на Сході — ослаблення Росії. Тож підтримка незалежності України розглядалася як важливий пріоритет. І не лише тому, що це послаблюватиме Росію, але й з огляду на створення багатьох зручніших комунікацій, мостів до Кавказу, Азії, Індії. Автори програми переконані, що Україна завжди буде ворогом Польщі, а це, знову ж таки, в інтересах Німеччини. Відзначалося, що попри побоювання стосовно можливості самостійного існування України, Німеччина, зважаючи на майбутні вигоди, має зробити все для розбудови Української Держави [8, С. 196—197].

Запропонований погляд взяв гору в політичній верхівці Німеччини. Заступник державного секретаря МЗС фон Буше писав приблизно в той самий час, що політикою Берліна в Україні має бути припинення всіх проросійських і федералістських

тенденцій, збереження планів поділу Росії та її послаблення. Ця позиція знайшла свою остаточну підтримку під час Коронної ради у Спа 2—3 липня. Німеччина вирішила відмовитися від підтримки монархічних сил у Росії й визнати (можливо тимчасово) більшовицьку владу. Відносно України пріоритетом було встановлено її збереження як незалежної держави та центру прямого німецького впливу. Аналізуючи наслідки ради, В. Менджецький звертає увагу на думку імператора Вільгельма, який визнав, що українська державність не може бути самоціллю німецької політики. Він не був упевнений, що Німеччині вдасться остаточно відокремити Україну від Росії [8, С. 197]. З цього сумніву історик робить глибокий висновок: майбутнє України було похідним від першорядного на той час питання про формат майбутніх німецько-російських відносин. До того часу, поки з погляду німецьких політичних й економічних інтересів підтримка української держави була німцям вигідною, вони готові були її підтримувати. Однак розуміли, що в майбутньому навряд чи вдасться уникнути українсько-російського зближення. Підтвердження цієї думки В. Менджецький знаходить у листі В. Гренера до фельдмаршала Е. Людендорфа, в якому генерал висловлював сумнів щодо можливості тривалого відділення України від Росії, зважаючи на їх історичні та економічні зв'язки [8, С. 198].

Спочатку німці покладали надії на новий гетьманський уряд як фахівців, котрі зможуть налагодити господарське й суспільне життя у країні. Однак оптимізм досить швидко зник, коли вони впевнилися, що професійний рівень урядовців не надто високий. Практично нічого не змінилося в порівнянні з часами Центральної Ради в реалізації економічних завдань, які ставили перед Україною окупанти. Польський історик пише, що ані українській владі, ані німцям не вдалося створити ефективний механізм заготівлі зерна. Не допомогли ні каральні заходи, ні підвищення цін на збіжжя. В липні до Німеччини змогли відвантажити 16 тис. т, а у серпні — 29,5 тис. т продовольства, що було лише незначною частиною обсягів, передбачених договором від 23 квітня [8, С. 250].

Не вдалося також досягнути суспільного миру — заворушення, яких так побоювалися німці, не змусили себе довго очікувати. В. Менджецький присвячує окремих розділ страйкам і виступам літа 1918 р. Насамперед ідеться про Тарашансько-Звенигородське повстання та залізничний страйк. Спільними зусиллями урядових сил, а головню німецьких й австрійських військ із застосуванням артилерії та кінноти, селянські антипоміщицькі виступи, як і всеукраїнський страйк залізничників у липні — серпні вдалося локалізувати. Однак, додає дослідник, ними не можна було легковажити, адже вони вказували на рішучо вороже ставлення значної частини селянства до гетьманської влади.

Важливим наслідком придушення літніх виступів став факт міграції великої кількості молодих людей на території, контрольовані більшовиками, переважно в нейтральну зону, де з них пізніше будуть сформовані дві радянські дивізії. Інша частина повстанців, яка залишилася в Україні, створила невеликі загони, котрі нападали на панські маєтки, гетьманські адміністративні осередки. Автор вважає, що ці загони не могли підірвати життєдіяльність держави, але оскільки їх налічувалися сотні, то і про повну стабілізацію становища не можна говорити.

Восени 1918 р. такі загони, об'єднані харизматичними лідерами (В. Менджецький виділяє як приклад Н. Махна та Н. Григор'єва) стали основою селянського повстанського руху, який призвів до падіння гетьманату [8, С. 248]. Історик звертає увагу й на факт консолідації партій і громадських об'єднань в Український національний союз, який став легальною опозицією до гетьманського режиму та висунув власну програму побудови держави.

Наприкінці літа 1918 р. німецькі політики зміцнилися в думці, що незалежна українська держава — найкраща гарантія забезпечення німецького впливу на сході Європи по світовій війні. Але це повинна бути держава, здатна до самостійного існування, не залежна від присутності німецького військового контингенту. Тільки в такому випадку, зазначає польський історик, можна було сподіватися на визнання з боку держав Антанти, а також на успішний захист від російської агресії. Для цього потрібно було реалізувати кілька речей, насамперед створити дієздатну армію, зміцнити державні й економічні структури. А це можна було зробити лише формуванням широкої політичної коаліції, що об'єднала б як проросійськи налаштованих кадетів, так і партії Українського національного союзу. Як показала історія наступних місяців осені, створити таку коаліцію на довгий час було неможливо.

Візит у Берлін

Першою ознакою зміни німецької політики щодо України, вважає В. Менджецький, стала організація візиту гетьмана до Берліна, ініціатором чого був сам П. Скоропадський⁶. Він їхав до кайзера з пакетом із кількох пропозицій. Насамперед спільної боротьби України, Добровольчої армії генерала А. Денікіна, яку підтримувала Антанта, та німецьких військ проти більшовиків. Окрім цього він прагнув домогтися згоди Берліна на приєднання Криму та залучення принаймні частини Чорноморського флоту до українських збройних сил, а також обмеження німецького контролю за функціонуванням української влади. Зовні візит виглядав доволі успішним, П. Скоропадського з належними почестями зустрічали найвпливовіші німецькі функціонери, військовики та сам імператор. Але, як вважає В. Менджецький, йому не вдалося зреалізувати жодної зі власних пропозицій [8, С. 256—257]. Сучасні українські історики дотримуються дещо іншої думки. Зокрема Р. Пиріг переконаний, що під час перебування в Німеччині гетьман «фактично отримав принципову згоду на включення Криму до складу Української Держави та передачу їй Чорноморського флоту» [16, С. 77]. Та й сам В. Менджецький пише, що візит не був марним, він відкрив новий поворот у гетьманській як зовнішній, так і внутрішній політиці. Очевидно, до цього спричинилося й поступове розуміння фіналу світової війни після невдачі німецьких військ у битві на Марні у серпні 1918 р.

⁶ Сучасна українська історіографія стверджує, що ініціаторами візиту були німці. І це виглядає, на нашу думку, правдоподібніше, адже підготовка поїздки велася німцями у глибокій секретності та стала несподіванкою для найближчого оточення гетьмана.

Політичні зміни на завершальному етапі світової війни

З осені 1918 р. стало очевидним, що війну виграє Антанта. Повернувшись до Києва, гетьман почав послідовно публічно озвучувати, що Україна не є союзницею німців, а нейтральною державою, намагався дистанціюватися від німецької та австрійської опіки, наголошував на прихильності до незалежності, демонстрував негативне ставлення до монархізму. У зовнішній політиці це знайшло втілення в нав'язуванні контактів із нейтральними державами, а за їх посередництва призвело до спроб налагодити взаємини з країнами Антанти. Втім вони виявилися безуспішними, адже їх лідери не сприймали позитивно ані П. Скоропадського, ані державу, яку він очолював.

Найпомітнішими змінами у внутрішній політиці стала програма розгортання української армії, а також спроба відновлення козацтва як соціального та військового стану. Шукаючи способи розширення власної соціальної опори, 15 жовтня гетьман звернувся до прем'єра з листом про необхідність підготовки до створення нижньої палати майбутнього українського парламенту (Сойму).

Однією з причин змін в українській політиці В. Менджецький називає трансформації політичної ситуації в Німеччині, де «військова партія» фактично втратила владу. На початку жовтня канцлером став Максиміліан Баденський, який створив коаліційний уряд на основі домовленостей із соціал-демократами (Ф. Еберт). Своєю чергою це призвело до корекції німецької політики в Україні — в ній, на думку В. Менджецького, з'явився запит на українських соціалістів, на порозуміння з українськими національними лівими силами. Так дійшло до переговорів гетьмана з керівництвом Українського національного союзу, який виставив умови демократичних реформ, а згодом, у середині жовтня, відбулася реорганізація уряду, до якого ввійшли 6 представників УНС. Аналізуючи спогади П. Скоропадського, польський історик доходить висновку, що зміна складу кабінету — це наслідок тиску на гетьмана німецьких дипломатів, адже сам він так далеко в модифікації власного курсу, його «українізації» не зайшов би. Розглядаючи процес появи другого уряду Ф. Лизогуба, В. Менджецький зупиняється на демарші кадетів, котрі, вийшовши з його складу, оголосили про опозиційність до влади, що означало втрату гетьманом старої соціальної опори. Це — з одного боку. А з іншого — він так і не здобув повноцінної підтримки від УНС, чий очільник В. Винниченко в газетному інтерв'ю заявив, що союз не несе жодної відповідальності за дії уряду. Більше того, у жовтні після розпаду Австро-Угорщини керівництво УНС поринуло в підготовку антигетьманського повстання. Тож враження, що в Україні відбулася зміна політичного курсу, було поверховим. Ще однією причиною невдачі В. Менджецький називає «вороже ставлення до Української Держави рішучої більшості мешканців України» [8, С. 264—267]. Причому природа цієї ворожості мала різний характер, була різновекторною. Селяни після літніх повстань дещо притихли, але це оманлива тиша, щомиті міг статися новий вибух. Власники, як і більшість міської інтелі-

генції, думали про відновлення «єдиної й неподільної Росії». Учасники українського національного руху мислили категоріями національно-революційними. По суті гетьман залишився наодинці та міг розраховувати лише на німецький контингент. Але в Німеччині почалася революція. У цій ситуації, як стверджує сучасна українська історіографія, «гетьманський режим, позбавлений військового захисту Центральних держав, був приречений на падіння» [16, С. 72].

Вже на початку листопада 1918 р., зазначає польський дослідник, стало зрозуміло, що політичний поворот, здійснений у вересні — жовтні, не приніс бажаних наслідків. У цій ситуації гетьман вирішив ще раз різко змінити політичний курс. Першою ознакою такої зміни стало призначення на посаду заступника міністра закордонних справ замість пронимецького О. Палтова А. Галіпа, який мав зв'язки з дипломатами Антанти. У середині листопада П. Скоропадський відправив у відставку уряд, який проіснував лише три тижні, призначив новий на чолі з С. Гербелем і видав федеративну грамоту. Так розпочався фінал Української Держави, останню крапку в якому поставило антигетьманське повстання.

* * *

Аналізуючи польську історіографію, доводиться визнати, що історія Української Держави та персона її очільника не є для неї аж надто актуальними. В більшості польських видань, присвячених українській історії ХХ ст., тема подається стисло на рівні довідкових видань. На цьому тлі ґрунтовна монографія В. Менджецького виглядає як приємний виняток і зберігає свій академічний рівень та пізнавальне значення. Саме до неї польські автори за необхідності ширшого знайомства з темою відсилають своїх читачів [6, С. 52].

Аналізуючи працю, можна зробити ряд висновків. Насамперед на перше місце варто поставити спробу автора розглянути події українського державотворення не локально, в колі суто національних подій, а вмонтовуючи їх у широкий міжнародний контекст, тісно прив'язаний до світової війни, зокрема до політики Німеччини. Польський історик пише, що в Берліні розмови про Україну як критичну для міцності Російської імперії частину велися ледь не з кінця ХVIII ст., але конкретизувалися німецькою політикою на зламі 1917—1918 рр. після появи у Бресті української дипломатичної місії. Як відомо, Центральні держави розглядали мирний договір з УНР насамперед як «хлібний мир», тобто головною їх метою впродовж усього 1918 р. в Україні було завдання використання економічних ресурсів. Саме навколо цієї проблеми вибудовувалися провідні політичні вектори. Однак не менш важливими були геополітичні міркування про ефективне забезпечення німецьких інтересів на сході Європи в повоєнний час. Україна визнавалася важливим, а може навіть головним елементом такого впливу й одночасно послаблення Росії. Саме тому німці шукали життєспроможну модель української держави. Чи це їм удалося? Історія негативно відповіла на це питання. Не останню роль тут відіграла та обставина, що доля України опинилася в руках «військової партії», яка в особі командування в Києві стала головним призвідцем зміни української державності.

Важливо відзначити, що польському дослідникові вдалося відтворити доволі повний і точний портрет гетьманської держави. Не знайшовши спільної мови з урядом УНР, звинувативши його у соціалістичності, німецькі генерали не змогли правильно оцінити політичну ситуацію й поспішно почали діяти звичними для військовиків методами — переворотом. Їхній вибір був зрозумілим, вони сприймали життя крізь призму порядку в казармі. Так з'явилася постать російського генерала, нащадка давнього гетьманського роду, але далекої від політики та українських національних інтересів людини. Спочатку німцям здавалося, що одноосібна авторитарна влада, яку забезпечить надійна опіка німецьких й австро-угорських військ, ефективно вирішить суть справи, тому вони глибоко не цікавилися поглядами майбутнього очільника держави — на це не було часу. Зробивши вибір на користь «уряду фахівців», який виявився кадетським, а тому проросійським, гетьман, а разом із ним і німецький штаб у Києві автоматично, практично відразу отримали опозицію від українських політичних партій і їх соціальної бази. Якщо звернутися до метафори про архітекторів Української Держави, то німці не були поодинокими, адже творців було кілька: звісно німці, гетьман і його адміністрація, а також величезний загал опозиції. Ці сили були несуголосними, переважно діяли в різних напрямках, позаяк мали різні інтереси. Тому Українська Держава виявилася штучною конструкцією, а не живим соціальним організмом. Вона була заслабкою, щоб виконати економічні зобов'язання, які взяла на себе. Якщо оберкомандо могло ефективно впливати на уряд, а той мав зважати на німецький інтерес, то конструктивного діалогу з селянством, робітничими масами й українською інтелігенцією повести не вдалося. До того ж переважна більшість українського населення сприймала німців та австрійців як окупантів, і це створювало додаткові бар'єри. Відштовхуючись від цих думок, В. Менджецький формулює парадоксальну, провокативну думку, що німецька військова присутність стала радше перешкодою, аніж допомогою в розбудові незалежної української державності. Безумовно, ця думка не може залишитися без уваги українських істориків.

Інструментами запровадження спокою гетьманський режим обрав відновлення приватної власності та дореволюційного законодавства, що свідчило про відсутність у П. Скоропадського політичного досвіду. В розбурханій змінami країні така політика призвела до зовсім інших, аніж очікувалися, результатів. В липні 1918 р. Україну охопили десятки селянських виступів, які вдалося на певний час придушити силою окупаційних військ, але наприкінці року повстанці знесуть гетьманський режим.

В. Менджецький пише, що у другій половині літа 1918 р. німці розчарувалися в можливостях «уряду фахівців» й почали чинити тиск на гетьмана в напрямі залучення до співпраці опозиційних сил. Очевидно, з цим вони запізнилися. «Українізація» влади відбулася у середині жовтня, але з об'єктивних причин лише на короткий час. Узгодити суперечності, що розривали суспільство й політичні сили, виявилось непосильною для П. Скоропадського справою.

REFERENCES / СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Gurny, M. *Ukrainska revoliutsiia v polskii istoriohrafii XXI st. Ukraina moderna*. Ch. 29 [in Ukrainian].
[Гурни М. Українська революція в польській історіографії XXI ст. *Україна модерна*. Ч. 29].
2. Bruski, J.J. *Petlurowcy: Centrum Państwowe Ukrainńskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919—1924)*. Kraków, 2004. 600 s. [in Polish].
3. Hojnowski, A., Bruski, J.J. *Ukraina*. Warszawa, 2006. 411 s. [in Polish].
4. Olszański, T.A. *Historia Ukrainy XX w.* Warszawa, 1993. 352 s. [in Polish].
5. Olszański, T.A. *Ukraińskie stulecie 1914—2014*. Warszawa, 2020. 472 s. [in Polish].
6. Kowalewski, Z.M. *Ukraińskie rewolucje*. Warszawa, 2023. 279 s. [in Polish].
7. Serczyk, W. *Historia Ukrainy*. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1990. 518 s. [in Polish].
8. Mędrzecki, W. *Niemiecka interwencja militarna na Ukrainie w 1918 r.* Warszawa, 2000. 330 s. [in Polish].
9. Hornykiewicz, T. *Ereignisse in der Ukraine 1914—1922 deren Bedeutung und historische Hintergründe*, t. 1-4. Philadelphia, 1966—1969 [in Germany].
10. Hai-Nyzhnyk, P. *Finansova polityka uriadu Ukrainskoi Derzhavy hetmana P. Skoropadskoho (29 kvitnia — 14 hrudnia 1918 r.)*. Kyiv, 2004. 514 s. [in Ukrainian].
[Гай-Нижник П. Фінансова політика уряду Української Держави гетьмана П. Скоропадського (29 квітня — 14 грудня 1918 р.). Київ, 2004. 514 с.].
11. Hai-Nyzhnyk, P. *1918-i: dva perevoroty*. Kyiv, 2019. 298 s. [in Ukrainian].
[Гай-Нижник П. 1918-й: два перевороты. Київ, 2019. 298 с.].
12. *Hetmanat Pavla Skoropadskoho: istoriia, postati, kontroversii* [ed. V.F. Verstiuk]. Kyiv, 2008 [in Ukrainian].
[Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контрверсії [відп. ред. В.Ф. Верстюк]. Київ, 2008].
13. Papakin, H. *Pavlo Skoropadskyy: patriot, derzhavotvorets, liudyna: Istoryko-arkhivni narysy*. Kyiv, 2003. 281 s. [in Ukrainian].
[Папакін Г. Павло Скоропадський: патріот, державотворець, людина: Історико-архівні нариси. Київ, 2003. 281 с.].
14. Pyrih, R. *Hetmanat Pavla Skoropadskoho: mizh Nimechchynoiu i Rosiieiu*. Kyiv, 2008. 209 s. [in Ukrainian].
[Піріг Р. Гетьманат Павла Скоропадського: між Німеччиною і Росією. Київ, 2008. 209 с.].
15. Pyrih, R. *Ukrainska hetmanska derzhava 1918 roku: Istorychni narysy*. Kyiv, 2011 [in Ukrainian].
[Піріг Р. Українська гетьманська держава 1918 року: Історичні нариси. Київ, 2011].
16. Pyrih, R. *Vidnosyny Ukrainy i Tsentralnykh derzhav: netypova okupatsiia 1918 r.* Kyiv, 2018 [in Ukrainian].
[Піріг Р. Відносини України і Центральних держав: нетипова окупація 1918 р. Київ, 2018].
17. Reient, O. *Pavlo Skoropadskyy*. Kyiv, 2003. 304 s. [in Ukrainian].
[Реєнт О. Павло Скоропадський. Київ, 2003. 304 с.].
18. Tymoshchuk, O. *Okhoronnyi aparat Ukrainskoi Derzhavy (kviten — hruden 1918 r.)*. Kharkiv, 2000. 462 s. [in Ukrainian].
[Тимошук О. Охоронний апарат Української Держави (квітень — грудень 1918 р.). Харків, 2000. 462 с.].
19. *Ukraina i ukrainci v postimpersku dobu (1917—1939)*. Kyiv, 2021 [in Ukrainian].
[Україна й українці в постімперську добу (1917—1939). Київ, 2021].
20. Yanevskyy, D. *Politychni systemy Ukrainy 1917—1920 rr.: Sproby tvorennia i prychny porazky*. Kyiv, 2003. 767 s. [in Ukrainian].

- [Яневський Д. Політичні системи України 1917—1920 рр.: Спроби творення і причини поразки. Київ, 2003. 767 с.].
21. Narysy istorii Ukrainської revoliutsii 1917—1921 rr.: U 2 t. T. 1. Kyiv, 2011 [in Ukrainian]. [Нариси історії Української революції 1917—1921 рр.: У 2 т. Т. 1. Київ, 2011].
 22. Dmytryshyn, V. Drama vyboru: Vidnosyny Ukrainy z Tsentralnymy derzhavamy u 1917—1918 rr. Kyiv, 1999 [in Ukrainian]. [Дмитришин В. Драма вибору: Відносини України з Центральними державами у 1917—1918 рр. Київ, 1999].
 23. Nahaievskiy, I. Istoriia ukrainської derzhavy dvadtsiatoho stolittia. Kyiv, 1993 [in Ukrainian]. [Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття. Київ, 1993].
 24. Kalakura, Ya. Try obrazy Hetmanatu P. Skoropadskoho v ukrainській istoriografii. *Natsionalna ta istorychna pamiat. Vyp. 7: Spetsvypusk "Pavlo Skoropadskiy — ostannii hetman Ukrainy (do 140-richchia vid dnia narodzhennia)"*. Kyiv, 2013 [in Ukrainian]. [Калакура Я. Три образи Гетьманату П. Скоропадського в українській історіографії. *Національна та історична пам'ять. Вип. 7: Спецвипуск «Павло Скоропадський — останній гетьман України (до 140-річчя від дня народження)»*. Київ, 2013].
 25. Kozubel, M.B. Przestępczość w Państwie Ukraińskim w okresie koniec lipca — sierpień 1918 r. — analiza na podstawie wybranych materiałów Centralnego Państwowego Archiwum Wyższych Organów Władzy i Administracji Ukrainy w Kijowie. *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodnie*. LIV, z. 2 (2019): 109-28 [in Polish].

Надійшла / Received 13.03.2024

Vladyslav VERSTIUK

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
 Head of the Department of History of the Ukrainian Revolution of 1917—1921,
 Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
 vverst@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-6023-0471>

HETMAN P. SKOROPADSKYI AND THE HETMAN STATE IN POLISH HISTORIOGRAPHY

The purpose is to show how the course of the Ukrainian Revolution 1917—1921, which coincided with the formation of the Second Polish Republic, is presented in modern Polish historiography. The fate of both nations in those times was different. The Polish view of Ukrainian events provides additional options and arguments in the search for reasons for the defeat of Ukrainian statehood. **The methodology** is based on the principle of historicism, the use of general scientific and special historical research methods, i.e., structural-functional systematic analysis of historiographical facts and the comparative historical method. **The scientific novelty** lies in the introduction of the original and meaningful monographic work of the Polish Historian W. Mędrzecki into the Ukrainian historiographical discourse, as it has been little known among Ukrainian researchers. The Polish historian suggests analyzing the Ukrainian events in the wider context of the World War I and the German military presence in Ukraine. **Conclusions.** W. Mędrzecki's book is based on a comprehensive study of both Ukrainian and German sources, involving a wide range of historiographical works. It has enabled the researcher to conduct a deep objective analysis of events and come to a number of critical conclusions, which are reviewed in the article.

Keywords: *P. Skoropadskiy, Ukrainian State, Ukrainian Central Council, German military intervention, Polish historiography, W. Mędrzecki.*